

ТИПОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ТА СФЕРИ ЇЇ КОНЦЕНТРАЦІЇ

У статті досліджується національно-маркована лексика британського та американського варіантів англійської мови. Такі лексичні одиниці містять національно-культурний компонент у своїй семантичній структурі. Під час дослідження виділені основні групи лексики, які найбільш яскраво відображають національну своєрідність культури. За допомогою корпусів англійської мови виявлені сфери найбільшої та найменшої концентрації національно забарвлених лексичних одиниць у британському та американському варіантах сучасної англійської мови.

Ключові слова: національно-маркована лексика, національно-культурний компонент, мовний корпус, національно забарвлені лексичні одиниці, національна своєрідність, безеквівалентна лексика, реалії.

TYOLOGY OF ENGLISH NATIONALLY MARKED VOCABULARY AND AREAS OF ITS CONCENTRATION

Nationally marked vocabulary of the British and American variants of English is investigated in the article. The relevance of the study is determined by the growing interest to the interconnection of language and culture. There are many terms to denote nationally marked vocabulary. However, common feature for all of those terms is that such vocabulary contains special national-cultural component in their semantic structure. This component carries some specific national or cultural information, which can usually be known to native speakers and cannot be distinguished by non-native speakers. This specific cultural information can be found only in special dictionaries, which provide detailed explanation of extralinguistic information available in nationally marked vocabulary. In any language, there are certain layers or groups of vocabulary that reflect national culture peculiarities such as nature and geographic environment, culture, political structure of society, social and political life, way of life, customs and traditions etc. Main groups of nationally marked vocabulary are identified in the article; these are groups to reflect peculiarities of social and political life, way of life, and peculiarities of geographic environment. The largest group in British English is the group, which represents peculiarities of social and political life, while in American English this is the group, which shows peculiarities of the way of life. Both for British and American English the smallest group is the group denoting peculiarities of geographic environment. Moreover, the areas of the greatest and lowest concentration of nationally-hued vocabulary in contemporary British and American English are defined. Using the corpora of the English language it was established that newspaper language is the area of the greatest concentration of nationally marked vocabulary both for British and American English; the lowest concentration of nationally-hued vocabulary is observed in the academic language and the language of magazines for British English and in fiction for American English.

Key words: nationally marked vocabulary, national-cultural component, language corpus, national peculiarities, non-equivalent vocabulary, realia.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства особливого значення набуває вивчення зв'язку мови та культури, мови та свідомості, мови та нації (В. Верещагін, В. Воробйов, В. Жайворонок, Г. Костомаров, В. Маслова, В. Телія, Г. Томахін, О. Тупиця та ін.). Дослідження у межах лінгвокультурології, етнолінгвістики, психолінгвістики та інших суміжних студій спрямовані на встановлення національно-культурної специфіки мовних одиниць на матеріалі лексикографічних джерел, корпусів та дискурсивної площини. Актуальність дослідження

зумовлена зростаючим інтересом науковців до зв'язку мови та культури та необхідністю більш поглибленого вивчення національно-маркованої лексики.

Предметом дослідження є основні групи національно-маркованої лексики, спільні для американського та британського варіантів англійської мови та сфери найбільшої концентрації лексики з національно-культурним компонентом у сучасній англійській мові.

Об'єкт дослідження – національно-марковані лексичні одиниці британського та американського

варіантів англійської мови, зафіксовані в лексикографічних джерелах з приміткою про їх національну приналежність одному чи іншому варіанту мови.

Матеріалом дослідження слугували 200 лексичних одиниць англійської мови з лексикографічних джерел, які мали відмітку про їх національну приналежність до британського чи американського варіантів англійської мови. Лексичні одиниці були дібрані методом суцільної вибірки. Крім того, в дослідженні використовувалися методи зіставного аналізу, кількісних підрахунків, описовий, функціонально-семантичний та елементи компонентного аналізу.

Мова відображає національну своєрідність народу, специфіку та особливості його культури. Кожна нація має притаманні лише їй риси, культурні або національні відмінності, специфічні предмети побуту тощо, що знаходить своє відображення в «картинах світу» того чи іншого етносу. Саме тому необхідно досліджувати мову не лише як систему знаків, а також як джерело інформації про національні особливості носіїв мови, їх ментальність.

Аналіз досліджень. Значний внесок у дослідження національних особливостей мови зробили такі вчені, як А. Вежбицька, В. Верещагін, С. Влахов, В. Воробйов, І. Голубовська, Р. Зорівчак, Г. Костомаров, В. Маслова, К. Мізін, В. Ощепкова, О. Тищенко, С. Флорін та багато інших. Для позначення лексики, яка виражає національно-культурні особливості тієї чи іншої нації, використовується багато понять – безеквівалентна лексика, реалії, фонова лексика, лакуна, лінгвокультурема тощо. Разом з тим, на відміну від звичайної лексики національно-маркована лексика, крім загального плану вираження (лексеми) та мовного значення (так званих семантичних долей), містить екстралінгвістичну інформацію (позамовні культурні особливості чи національно-специфічну інформацію). Як правило, така інформація відома лише певній групі осіб – носіям цієї мови, і не завжди може бути зрозуміла для інших, якщо вони не мають певних фонових знань. Таку інформацію часто подають особливі лексикографічні джерела, які містять національно-марковані одиниці тієї чи іншої мови з детальним поясненням екстралінгвістичної інформації.

Мета статті – дослідити типологію англомовної національно-маркованої лексики та встановити основні сфери її концентрації.

Виклад основного матеріалу. Екстралінгвістична частина лексичного значення слова, яка містить інформацію про особливості культури, побуту, звичаїв, традицій тієї чи іншої нації, називається національно-культурним компонентом.

Наявність національно-культурного компонента значення слова є невід’ємним компонентом будь-якої національно-маркованої одиниці.

Розглянемо, наприклад, українську лексичну одиницю *рушник*. У звичайному тлумачному словнику української мови ця лексична одиниця визначається як довгастий шматок тканини (бавовняної, лляної, полотняної і т. ін.) для витирання обличчя, тіла, посуду тощо (Академічний тлумачний...). Крім того, у тому самому лексикографічному джерелі міститься ще одне значення цієї лексичної одиниці – шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом; традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах тощо. (Академічний тлумачний...). З визначення уже зрозуміло, що ця лексична одиниця несе в собі додаткову культурну навантаженість. За іншим лексикографічним джерелом, яке містить лексичні одиниці, специфічні для української культури, *рушник* – це шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом, що традиційно використовується для оздоблення житла (декоративний) або в народних обрядах (обрядовий); *рушники* споконвіку були ознакою багатства української родини і не лише матеріального, але й духовного, бо уособлювали родовідну пам’ять; вишивані *рушники* – головна окраса української селянської хати – ними увішують стіни світлиці, прикрашають столи, скрині й особливо – покуть; дбалися кількома поколіннями, насамперед, для посагу; розмаїта символіка *рушникової вишивки* (передусім рослинна і тваринна) та кольоропис на *рушнику* – не просто барвистість, пейзажний колорит, тобто приваба для ока, а й національний декор, народна художня символіка; це своєрідне відтворення в малюнках та кольорах естетичних, мистецьких смаків народу, його світогляду, світосприймання, його духовних витоків; *рушник* супроводжував українця все життя (Жайворонок, 2006: 517). Отже, *рушник* для українця – це не лише предмет побуту, а особлива річ, яка супроводжує його протягом усього його життя і несе в собі багато культурно важливої інформації. Прикладом такої лексичної одиниці для англійської мови може бути слово *monkey*. Ця лексична одиниця має визначення тварини з довгим хвостом, яка лазить по деревах і живе в теплих країнах (Oxford Advanced..., 2015: 1002). І лише носіям англійської мови буде відомо, що це слово може ще вживатися на позначення банкноти номіналом у 500 фунтів стерлінгів (Oxford Advanced..., 2015: 1002), а також означати маленьку дитину, яка дуже любить гратися та бешкетувати (Longman

Dictionary..., 2014: 1180). Таким чином, саме наявність додаткової національно-специфічної інформації відрізняє загальні лексичні одиниці від національно-маркованих.

У словниковому складі будь-якої мови або її національного варіанта дослідники виділяють основні шари лексики, які найбільш яскраво відображають національну своєрідність культури. Сюди входять слова, які відображають особливості природно-географічного середовища, культури, політичної структури суспільства, суспільно-політичного життя, побуту, звичаїв, традицій, слова, пов'язані з народними повір'ями, фольклором, міфологією, культурно-побутовими та культурно-історичними асоціаціями тощо (Ощепкова, 2004: 93). Зокрема, для американського варіанту англійської мови виділяється шість груп лексичних одиниць, які відображають особливості: 1) історичного розвитку американського суспільства; 2) соціально-політичного життя; 3) економічних умов; 4) матеріальної та духовної культури; 5) побуту, звичаїв та традицій американців (Ощепкова, 2004: 108). За схожим принципом поділяється і національно-маркована лексика в британському варіанті, а також в канадському та австралійському варіантах англійської мови. Для дослідження були виокремлені спільні групи національно-маркованих лексичних одиниць для всіх варіантів сучасної англійської мови, а саме: 1) флора і фауна, особливості географічного середовища; 2) спосіб життя, побут, звичаї та традиції; 3) суспільно-політичне життя. Кількісний розподіл лексичних одиниць за спільними групами для британського та американського варіантів англійської мови наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл національно забарвлених лексичних одиниць за основними групами, спільними для американського та британського варіантів англійської мови

Група національно-маркованої лексики, яка відображає особливості	Американський варіант англійської мови	Британський варіант англійської мови
суспільно-політичного життя	43,8%	63,0%
способу життя, побуту, звичаїв і традицій	45,8%	30,0%
флори і фауни, особливостей географічного середовища	10,4%	7,0%

Джерело: власні розрахунки автора.

Із дібраних лексичних одиниць у британському варіанті англійської мови найбільшу групу складають національно-марковані одиниці, пов'язані із суспільно-політичним життям (63%). Прикладом такої лексичної одиниці є *open prison*. Це відкрита тюрма для ув'язнених, де їх не зачиняють на замок (Рум, 2002: 352), також за іншим джерелом це тюрма, в якій ув'язнені мають більше свободи, ніж у звичайній тюрмі (Oxford Advanced..., 2015:1080). Інший приклад – лексична одиниця *bank holiday*, офіційний вихідний день, коли закриті банки та більшість підприємств (Longman Dictionary..., 2014:124). За іншим визначенням це офіційне державне свято (в будь-який інший день, крім суботи та неділі), коли закриті всі банки та відділення пошти, а також більшість заводів, офісів і деякі магазини (Oxford Guide..., 2005:29). *Licensing laws* – це закони стосовно торгівлі спиртними напоями, які визначають години та правила торгівлі спиртними напоями в пабах, готелях тощо (Рум, 2002:286).

Другою за розміром групою є національно-маркована лексика, яка відображає особливості способу життя, побуту, звичаїв тощо (30%). Це такі лексичні одиниці як *car boot sale*, яка означає розпродаж «з багажника», коли власники автомобілів привозять продукти в парк, на спортивний майданчик та продають їх прямо з багажника (Рум, 2002: 106), також визначається як вуличний розпродаж, коли люди продають свої непотрібні речі зазвичай з багажників своїх машин (Oxford Advanced..., 2015: 220). Лексична одиниця *elevenes* означає сніданок об 11-й годині, «перекус», зазвичай чай чи кава з печивом або бутербродами (Рум, 2002: 178), також означає чашку чаю чи кави з печивом або бутербродом, яку зазвичай випивають у середині ранку (Longman Dictionary..., 2014: 577).

Найменшою є група національно-маркованої лексики для опису особливостей флори і фауни та географічного середовища (7%). Так, лексична одиниця *moor* означає вересове пустище, вересовище (Рум, 2002:324), а також дику відкриту місцевість високогір'я, вкриту грубою травою, низькими кущами та вересом, яка не обробляється через те, що ґрунт не досить добрий (Longman Dictionary..., 2014:1183).

В американському варіанті англійської мови найбільшою групою є національно-маркована лексика, яка означає особливості способу життя, побуту тощо (45,8%). Наприклад, лексична одиниця *convenience store* означає магазин, відкритий у зручний для покупців час, зазвичай з 7 години ранку до 12 години вечора, а іноді й цілодобово,

асортимент у такому магазині невеликий (Томахин, 2001: 125), за іншим джерелом це магазин, де можна купити їжу, алкогольні напої, журнали та ін., який часто працює 24 години щодня (Longman Dictionary..., 2014: 390). Також слово *cookout* вживається на позначення вечірки, де їжа готується на відкритому вогні на відкритому повітрі, наприклад, на пляжі (Oxford Advanced..., 2015: 337), або просто приготування їжі на відкритому повітрі (Томахин, 2001: 126). Ще одним прикладом може бути лексична одиниця *dodgeball*, що означає дитячу гру в м'яч, коли необхідно увертатися від гумового м'яча (Томахин, 2001: 153), а також гру, в якій гравці стають у два кола і намагаються вибити гравців іншої команди м'ячем (Oxford Advanced..., 2015: 452).

Наступною за розміром є група національно-маркованої лексики, пов'язаної з особливостями суспільно-політичного життя (43,8%). Так, слово *dirt farmer* вживається, коли говорять про фермера, який особисто обробляє свою землю (Томахин, 2001: 151), або фермера, який має бідну землю і не заробляє багато грошей і який не платить нікому іншому, щоб вони працювали на його фермі (Longman Dictionary..., 2014: 432). Лексична одиниця *Blue Pages* означає телефонний довідник державних установ (Томахин, 2001:64). А слово *community college* вживається для позначення коледжів у США для молоді із місцевої громади, який пропонує програми навчання тривалістю два роки, включаючи програми з практичних навичок (Oxford Advanced..., 2015: 304). Також це слово означає коледж, в якому навчаються студенти, які проживають удома. У такому коледжі навчання зазвичай дешевше, оскільки частину витрат беруть на себе місцеві органи влади (Томахин, 2001: 120).

Як і в британському варіанті, найменш численною є група національно забарвлених лексичних одиниць, що стосуються особливостей географічного середовища, флори та фауни (10,4%). Наприклад, *coyote* – це невеликий вовк, який зустрічається в західних районах США (Томахин, 2001: 132). Лексична одиниця *Corn Belt* означає штати Середнього Заходу, в яких кукурудза є важливою сільськогосподарською культурою (Oxford Advanced..., 2015: 341). Це штати Айова, Іллінойс, Індіана (Томахин, 2001: 128). Також *cottonwood* – це дерево в Північній Америці, насіння якого виглядає як вата (Longman Dictionary..., 2014: 403). Воно було деревом-символом штатів Канзас, Вайомінг та Небраска (Томахин, 2001: 129).

Для визначення сфер найбільшої концентрації національно забарвленої лексики в сучасній англійській мові були використані матеріали бри-

танського національного корпусу (British National Corpus (BYN-BNC) та корпусу сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary Americal English). У цих корпусах виділяються такі сфери використання лексики: мова газет, мова журналів, розмовна мова, художня література, наукова та ненаукова, різне. Отримані результати наведені в Таблиці 2.

Таблиця 2

Сфери концентрації національно-маркованих лексичних одиниць у сучасній англійській мові

Сфера концентрації	Британський варіант	Американський варіант
розмовна мова	10,3%	17,0%
художня література	19,4%	16,5%
журнали	5,5%	16,9%
газети	21,1%	29,2%
науковий	7,4%	20,4%
ненауковий*	11,1%	-
різне*	25,2%	-

Джерело: власні розрахунки автора.

*ці сфери використання лексики відсутні в американському варіанті англійської мови.

Мова газет є сферою найбільшої концентрації національно забарвленої лексики як у британському (21,1%), так і в американському (29,2%) варіанті англійської мови. Найменше такої лексики зустрічається в журналах (5,5%) та науковому стилі (7,4%) в британському варіанті, в художній літературі (16,5%) в американському варіанті. На відміну від британської англійської американський варіант містить значно більше національно-маркованої лексики в мові журналів (5,5% та 16,9% відповідно).

Висновки. Отже, національно-марковані лексичні одиниці будь-якої мови є надзвичайно важливим об'єктом для вивчення з огляду на те, що саме цей шар лексики відображає особливості мовної картини світу тієї чи іншої нації, їх культурну своєрідність, відмінності та унікальність. Основними шарами лексики, які найбільш яскраво відображають національну своєрідність культури є лексичні одиниці для позначення суспільно-політичних особливостей, флори та фауни, географічних особливостей, а також способу життя, побуту, звичаїв і традицій. Найбільше національно-маркованих одиниць сконцентровано в мові газет в обох варіантах англійської мови. Найменша кількість такої лексики зустрічається в науковому стилі та журналах у британському варіанті та в художній літера-

турі в американському. Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні більшої вибірки прикладів національно-маркованої лексики відносно до виділених у цьому дослідженні основних груп та в аналізі їх використання у публіцистичному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 т. URL: <http://sum.in.ua>
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К: Довіра, 2006. 705 с.
3. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии. М.: ГЛОССА, 2004. 336 с.
4. Рум А. Р. У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь. 3-е изд., стереотип. М.: Рус. яз, 2002. 560 с.
5. Томахин Г. Д. США: Лингвострановедческий словарь. 3-е изд., стереотип. М.: Рус яз, 2001. 576 с.
6. British National Corpus (BYU-BNC). URL: <https://corpus.byu.edu/bnc/>
7. Corpus of Contemporary American English. URL: <https://corpus.byu.edu/coca/>
8. Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners (6th edition). Harlow, Essex, 2014. 2161 p.
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (9th edition). Oxford, 2015. 1820 p.
10. Oxford Guide to British and American Culture for Learners of English. Oxford, 2005. 576 p.

REFERENCES

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk unkainskoi movy: v 11 t. [Academic defining dictionary of Ukrainian language: in 11 volumes]. URL: <http://sum.in.ua> [in Ukrainian]
2. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi kultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian culture: reference dictionary]. K.: Dovira, 2006. 705 p. [in Ukrainian]
3. Oshepkova V. V. Yazyk i kultura Velikobritanii, SShA, Kanady, Avstralii, Novoi Zelandii [Language and culture of Great Britain, USA, Canada, Australia, New Zealand. M.: GLOSSA, 2004. 336 p. [in Russian]
4. Rum A. R. U. Velikobritaniia: Lingvostranovedcheskii slovar. 3-e izd., stereotip. [Dictionary of Great Britain, 3rd ed., stereotyp.]. M.: Rus yaz, 2002. 560 p. [in Russian]
5. Tomakhin G. D. SShA: Lingvostranovedcheskii slovar. 3-e izd., stereotip. [Dictionary of the USA, 3rd ed., stereotyp.]. M.: Rus yaz, 2001. 576 p. [in Russian]
6. British National Corpus (BYU-BNC). URL: <https://corpus.byu.edu/bnc/>
7. Corpus of Contemporary American English. URL: <https://corpus.byu.edu/coca/>
8. Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners (6th edition). Harlow, Essex, 2014. 2161 p.
9. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (9th edition). Oxford, 2015. 1820 p.
10. Oxford Guide to British and American Culture for Learners of English. Oxford, 2005. 576 p.

Статтю подано до редакції 10.05.2018 р.